

csörgedező ritmusában, amely szinte viszi magával az olvasót. A legesodálatosabb logika: a mese logikája fonja át a költeményt.

Várnai Zsenit mint az anyaszív költőjét tartja számon az irodalmi közvélemény. Vigyáznunk kell azonban, hogy ez a megjelölés, amely kétségkívül találóan jelöli ki helyét századunk költészetében, ne váljon holmi félreérthető irodalmi dogmává.

„Anyaszág” — ez a címe Várnai Zseni első

költeményének, s ezt jelképnek is tekinthetjük. Ebből a gyökérből nőtt fel, ebből táplálkozott egész költészete, de nem lehet észre nem vennünk, hogy közben terebélyes fáva is növekedett. S hogy őt az anyai érzés költőjének nevezzük, ez nem valami tematikai megszorítást, beskatulyázást kell hogy jelentsen, hanem költészete alapvető tendenciájának kijelölését. Ezt bizonyítja most megjelent kötete is.

SZŐKE GYÖRGY

Csorba Győző: A szó ünnepe

(Magvető Könyvkiadó)

Ez évben adta ki a Magvető Könyvkiadó Csorba Győzőnek, a jeles pécsi költőnek új verskötetét. E kötet Csorba 1947–58 között írt verseit tartalmazza.

A kis terjedelmű mű figyelmes, kitűnő válogató munka eredménye. „A szó ünnepe”-ben alig találunk laza szövést, selejt verset, hanyagul odavetett sort is ritkán. A lapokat forgatva gyakran hökkentő erede tiségű, sziporkázó szépségű sorok kápráznak szemünk előtt. Pár vers — köztük a „Március”, a „Vers Rómából”, az „Éjfél után” — gondolati mélység, tömörség, kimunkáltság tekintetében vetekszik a magyar gondolati líra klasszikus darabjaival.

Mégis bizonyos elégedetlenséggel tesszük le kezünkől Csorba művét s elégedetlenségünk alig csökken, ha a kötetet a szerző 20 esztendőös költői munkásságának távlatába állítjuk.

Csorba a 30-as évek végén, 40-es évek elején kezdte el költői pályafutását. 1947-ig három önálló kötete jelent meg: a „Mozdulatlanság”, „A híd panasza” s a „Szabadulás”. E művekből már kitűnt alkotójuknak csaknem valamennyi költői jótulajdonsága: a fegyelmezettség, mértéktartás, tudatosság, formai igényesség. Ugyanekkor e kötetek versei, mint erősen befelé fordult, az emberi közösségtől visszahúzódó lírikust mutatták be szerzőjüket.

Csorba korábbi műveinek ezek a szemléleti sajátosságai részben a korviszonyokkal, részben egyéni körülményeivel magyarázhatók. Nyilvánvaló, hogy a vasúti betűíró gyermeke, aki „oosúdó éve”-ben a szegénységet, éhséget, kilakoltatást, apja korai halá-

lát kapta társadalmi helyzetéhez járandóságot a testi fogyatkozás hátrányával, kínzó gátlásaival sodródott a „jó származás”-t, vagyont s a brutalitás harci erényét hajlongva tisztelő feudális-dzsentrí Magyarországnak létküzdelmeibe, nem érezhette magát otthon a kor társadalmában s mintegy kényszerűségből menekült a költészet figyelő tornyába. 55-ben megjelentetett önéletrajzi költeménye mintegy összegezi, lezárja ezt a múltat, s rámutat azokra a forrásokra, melyekből e halállal szoros, titkos rokonságot tartó költő művészetének komorsága felbuzog.

A szó ünnepe, 47 előtti kötetéhez képest, Csorbának bizonyos mérvű világnézeti fejlődéséről is tanúskodik. Itt első sorban a kötet „Március”, „Népdalvariáció”, „Tavaszi”, „Följegyzés” c. darabjaira gondolunk, melyekben a költő egy szélesebb érvényű, a közösség létevel számoló humanizmus, illetve a teremtő élet nevében ledönti a „mű” rideg arcú kőbábványát, felszámolja e bálvány öncélú kultuszát. Ezek a versek arra mutatnak, hogy írójuk ráébredt a kor valóságára s pozitíven dönt egy rangsori kérdésben. Másrészt viszont elárulják, hogy Csorba annyira mélyen belefeledkezett művészi gondjaiba, hogy munkaeszközei már-már kezéhez forrtak és szinte feledte a kéz emberhez illő rendeltetését.

Kötetét egészében ellentétesség, vívódásra valló kettősség, válságosság jellemzi. Ellen-tétesség: mert míg a fentebb említett versek ilyen tételes megállapításai: „több az élet mint az ének” (Népdalvariáció), „élni élni... élni kell, nem töprendkedni rajta”,

(Tavas) Csorba lazító szándékairól vallanak, a kötet egészéről az az összbenyomásunk, hogy ez a szándék a megszokott költői gyakorlat torlaszain elporlik, nem tud medret vájni ember-népesítette területekig.

Mit értünk ezen konkrétan? Csorba e kötetének versei is, mintegy válaszfal mögött, az ember-környezet szigorú kirekesztésével, készülnek s hangzanak el. A szó ünnepe leghosszabb ciklusáról, a „Monologue interieur”-ról az az érzésünk, hogy benne a költő fennszóval, de pusztán önmaga számára fogalmaz meg bizonyos életszabályokat. A cikluson kívül helyetfoglaló versek hallgatósága is sokszor valamely természeti tárgy (Egy megfagyott kortéfa-csemetkére), egybe-mosódott arcú tömeg (Béke), maximálisan egyetlen, a költővel intim kapcsolatban álló személy (Neked, I...nak, Idegenben) s a versek mögé képzelhető helyzet mindig a magános sétáló, magános heverő, magános töprengő.

Tehát míg a fentebb idézett tételek a költő intenzív élet-vágyáról tanúskodnak, a gyakorlat vallomása szerint a költő megmarad választékos általánosságok, történelem, emberi viszonyok nélküli sztratoszférikus esztetizmusában. „Választékos”-at mondtunk, ui. a költő feszülten vigyáz arra, hogy költészetének kizárólagosan „időtlen” témák, élethalál elvont kérdései válhassanak alkotórészeivé, eltol magától mindent, amin köznapiság veritékszága érzik.

Az általánosság köréből alápillantva az életet kettősségek: egyéni életforma — közösséghez tartozás, cselekvő élet — művesség, megállapodottság — személyi függetlenség ölelkező, hadakozó ellentétpárjainak látja. (Éjfél után, Följegyzés, Nyugtalanság dicsérete). A legjobb, amit ez ellentétek elsímítására ajánlani tud: az időtlen szemlélődés, a behúzódas, a megoldás kísérletének is elutasítása.

Az otthontalanság: hajszoltság, mégis a magános kalandozó igazán elégedett, az otthon mennyezete, mint alacsony égbolt nehezedik építőjére, a megvalósulás szokás-kötöttség, az ember csak szabad lehetőségeivel (valójában sohasem) boldog — mondja Nyugtalanság dicsérete c. verse. Élet és szemlélődés kettősségének feloldása az aktivitás teljes elutasítása, az érzelmi rezzenéseket is lefojtó, múmia-szerű állapot. (Október.) A halálfélelem szorongatása elől nincs más menekvés, mint az önkéntes tetszhalál, visszahúzódas a természet tűnékeny, tarka

változatossága elől az elsötétített szobacella-magányába. (Szeptember.)

Természetes, hogy e közösségtől „félre-csatangolt” költő legutóbbi kötetének is központi kérdése: a halál, a végső elmúlás. A kötet verseinek kb. negyed része, legalább 8—10 vers a halálra készülésről, halál és közösség, halál és művészet viszonyáról, a halál kívánásáról szól. (Csak pár címet sorolunk: Didergő, Éjfél után, Piétá, Nehéz álomból.) Sőt szinte úgy látjuk, hogy Csorba költészetének ihletője a magánnyal előidézett élet-vákuum, vagy az egyedüllétben spontán jelentkező halál-szomszédos állapot, az éjszaka, a sötétség-sír-magánosságában kezdődő szorongásos gondolatirajzás. (L. „A híd panaszá”-ban szereplő „Sötét lesz” c. verset, vagy az ezzel szoros rokonságban álló, legutóbbi kötetében található „Éjfél után”-t.)

Akárhogyan is van, lehetetlen nem észrevennünk, hogy Csorba milyen ellentmondásosan reagál ugyanarra az élet — tényre. Két nagyszerű ívelésű, formailag is bravúros költeményében megtalálja kinzó problémájának felemelő, vigasztaló megoldását. A „Március” s az „Éjfél után” c. versekre gondolunk. Az előbbi az individuális elmúlás gondolatával szembeállítva felmagasztosítja az egyetemes emberi élet halhatatlanságának eszméjét. A másik egy szélsőségesen magános helyzetből indulva, azt mutatja be, hogy a halálfélelem ostorcsapásaitól úztatva, bonyolult asszociációk szövevényén keresztül, hogyan tér meg a magános elcsatangoló az (igaz „nyáj”, de mégis rokon) ember-közösségbe. Viszont egy másik, halál-alkalomból írott versének zárószóiraiból azt olvashatjuk ki, hogy az ember szörny-lény, a „másik embernek” gyilkosabb ellenfele, mint a rák, csontszú, tuberkulózis, hóhérvá válik anyjának is, pusztán azért, hogy létezni akar. (Egy fiatalasszonyra, aki belehalt a szülésbe.)

Emellett Csorba két versében is bevallja, hogy fél a megnémulástól, a költői megszólalást mindinkább terhes, kényszerű feladatnak érzi. (Népdalvariáció, Kert júliusban.) Ez a félelem a Csorba-féle költészet problematikusságának mutatója. A fentiek figyelembevételével ui. ezek a sorok: „Megszakad a szép szó bennem, — Alig fordul dalra nyelvem, — Hol hibáztam?” (Népdalvariáció) egy költői út járhatatlanságának beismeréseként hatnak. A „hiba” véleményünk szerint a költői módszerben, a mű kedvéért elv-szerűen vállalt, szinte keresett magánosságban, a költői figyelemnek szűk, szigorúan

körülkerített, kiváltságos területeskra való összpontosíthatóságában, a korábban, védekező szándékkal kialakított költői gyakorlat individualista terheléseiben s megrögzöttségeiben van. Úgy látjuk ezek a bénító, szokás-béklyók teszik — jószándékai ellenére — ólomléptűvé a költőt.

Pedig hisszük, hogy Csorba, ha világra tárná műhelyének ablakait, engedné, hogy „királyi ház”-ába beáradjanak a világ színes, kavargó jelenségei, többek számára többet mondhatna el, mint a magános műves, magános temetőjáró tapasztalatait.

Csorba ti. azon ritka költők közé tartozik, akinek művészetében (különösen e legutóbbi érett, egészen kiforrott verseiben), a modernség kivételes racionalitással, rendíthetetlen, józan valóságtudattal ötvöződik. Verseit csaknem kivétel nélkül (bár sajnos csak a fizikai értelemben vett) tér-, időviszonyok pontos megjelölése jellemzi, képzelete precíz helyzetrajz síkjáról emelkedik a ritkább valóság-közegű, éteri magasságokba. Általánosító sorai mögött is ott dereng a tárgyi valóságnak egy-egy olyan fogható ténye, mint az „omló városfal”, a „szőke folyó, a halk Tevere”, vagy egy csíkos vásznú „heverő”. De ez a helyrajzi hitelesség legkevesbé sem akadályozza meg Csorbát abban, hogy hőkentően modern, légiesen szép, ködszerűen nyomasztó tünemények — „forgó galambraj”-ok, „égve úszó, lágy domb”-ok s a „tárgyakból előkúszó, idétlen csend” — seregét meneteltesse el szemünk előtt.

Szembetűnő, hogy A szó ünnepe szerzője, milyen élénk figyelmet tanúsít az emberkéz alkotta művek, tárgyak iránt. Hadd idézzük a kötet „Gyermekkori táj” c. versét, amely tán legszívesebben illusztrálja, hogy Csorba egy Duna melletti község szinte bontatlan természeti világát is a modern, az emberi teremtmunka eredményeire figyelő ember szemével nézi:

... s emitt a régi-régi ház, amelybe már harminc éve egyre visszajárok,
az udvar és a kert, a drótkerítés,
a kerek kút, az esőcsatorna,
s alatta a mohás hordó, a konyha,
a tág, magas szobák, a nyáron át
jéhalt és csöndes tantermek...

Sőt győzelmes, életittas érzéseinek kifejezésére is emberkéz alkotta tárgyak tarka, tüntető menetét vonultatja fel:

„... viharzó győzelem
tenger piros tétő
játszó füst pántlika vig kéményeken.”

(Március)

Lehetne még szólnunk Csorba érdekes, egyéni szín-párosításairól, melyeknek jellemzője az élénk és fakó színeképzetet keltő jelzők, főnevek ikerítése, eredeti természet-látásáról, stilizáló hajlamáról, amely fát, felhőt, levegőt, sajátos hatású állóképekben, rajzos mozzulatlanságban rögzít (a „Capitolium”-ban az áramló levegő „kristály pengésűvé”, a változékony felhők határozott szegélyű „izzó lombok”-ká merednek), választékos nyelvéről, pontos jelzőhasználatáról, tömörítő készségéről, ami verseit néha a görög-római klasszikusokhoz teszi hasonlónak, a kötet széles, hexametertől szabadversig terjedő formai skálájáról, mindazokról a jegyekről, melyek a költő mesterségbeli találékonyságát igazolják, mindazokról az erényekről, melyek emelik ennek a kis terjedelmű, igénytelen külsejű kötetnek művészi rangját.

De úgy érezzük ezek az értékek akkor mutatkoznak teljes pompájukban, ha Csorba lebontaná a maga köré emelt védfalat, még közelebb engedné magához az ember-közösséget, az élet lehetséges megoldását nem a behúzóadásban keresné, továbbfejlesztené, konkrét irányban művészetének realista vonásait, melyek lehetővé tennék, hogy e jeles, tapasztalt alkotó az értelemhez szóló, újszerű s valóságghú költészet útját kereső fiatal költőgeneráció egyik példaképévé váljon.

Nem hisszük, hogy ennek a kitűnő intellektusú, nagy formakultúrájú költőnek a kötet záróverse, a „Testi háború” minden emberi tett, segítőszándék lehangoló esendőségét hirdető tanítása lenne utolsó mondani-
valója számunkra.

NÉMETH TIBOR GYÖRGY